

Papp István

A TÖRTÉNELEM MEGLEPŐ ARCA

A huszadik század emlékezete a Galga mentén. Szerkesztette Péterfi Gábor, L'Harmattan, Budapest, 2012, 194 oldal, 2300 forint

Ahova kerültem, Mordovia, fiatalkori érdeklődésemnek egyik fontos területe volt, ugyanis szomszédságában van Csuvaföld, Tatárföld, Baskírföld, udmurtok és votjások földje, azon túl az Urál, és az Urálon túl az Ob folyó területe, az osztjások, vogulok földje. Ténylegesen ez a terület az, ahová a 13. században Julianus barát és társai igyekeztek és eljutottak. [...] Azokban a lágerekben, amelyekben én voltam, a környező népekből és egész Euráziából voltak kényszervendégek: ennek következtében a lágerben „tálalva” volt előttem Eurázsia minden népessége. Mivel történeti és nyelvészeti érdeklődésem az ősmagyarok kutatása felé irányított 16 éves koromtól, így kihasználtam azt az örömteli lehetőséget, amit nekem a láger nyújtott. Igyekeztem a láger minden egyes lakójával személyes és lehetőleg baráti kapcsolatot kialakítani, megismerni sorsukat, nemzetiségüket, szokásaikat, nyelvüket. Ebből adódott az a terv és végrehajtás, hogy beszereztem két füzetet, amelybe rögzítettem magyarul ezer olyan törzsszót, ami általában egy nyelvnek törzsanyagát képezte. Alapjául szolgált a latin tanulmányaiban használt latin szókönyv, amelyet hajdanán dr. Hittrich Ödön állított össze, ez tartalmazta a latin szavak törzsanyagát. Emlékezetből előcsalva téma szerint megalkotva az alapszókincset, fölvázoltam a tervemet, mely szerint Kelet-Európa tíznelvű összehasonlító szótárát megalkotom.

A sorokat olvasva bizonyára sokaknak eszébe jut Németh László laboratóriummal alakított gályapadról szóló pompás példázata, amely a megtörhetetlen emberi szellem erejéről és nagyságáról szól. Vagy idézhetnénk a Recsken raboskodó Faludy György emlékiratait a barakkban tartott irodalmi estekről, amikor fejből Shakespeare-drámákat adtak elő vagy Whitman-verseket szavaltak. Ugyanarról van itt is szó: hogyan lehet túlélni, átvészelni a kilátástalanságot, amely talán a csikorgó orosz télnél, a durva fogláróknál, a csajkában félig megdermedt piszkos levesnél is lélekölőbb. A fenti idézet nem egy híres embertől, a nagybetűs Történelmet formáló szereplőtől származik. Az interjú alanya egy keresztény ifjúsági egyesület vezetője, az 1949-ben fatális tévedés folytán előbb halálra, majd kegyelemből 25 év kényszermunkára ítélt Harcos István, aki csak 1955-ben térhetett haza a Szovjetunióból. Vallomása éppen azért megrendítő, mert nem haraggal, keserőséggel vagy gyűlölettel gondol vissza a Gulagon töltött hat esztendőre – ami teljesen érthető és természetes volna –, hanem olyanfajta emelkedettséggel, ne féljünk a szótól: erkölcsi fölényrel, ami keveseknek adatik meg. A legkeservebb körülmények között is meglátni a hétköznapi és aztán erről mesélni, ehhez önmagában is bátorság kell.

A Harcos Istvánnal készített interjú csupán egy abból a 24-ből, amelyet az elmúlt két esztendőben készítettek az Aszódi Evangélikus Gimnázium diákjai. A szép hagyományokkal bíró középiskola 68 másik intézménnyel együtt vett részt abban az európai uniós forrásokból is finanszírozott programban, amelynek szakmai felügyeletét a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány látta el. Az „Emlékpontok – Audiovizuális emlékgyűjtés” név alatt futó vállalkozás többes céllal fogalmazódott meg. Részben a középiskolás diákok érdeklődését kívánta felkelteni a múlt iránt, részben a generációk közötti, mostanában megritkuló párbeszédet szolgálta, részben pedig a század történetét kutató szakemberek számára nyitott, teremtett forrásokat. A program több mint két évvel ezelőtt való meghirdetésekor szakmai aggodalmak és kétségek is megfogalmazódtak. Vajon alkalmasak lesznek-e a diákok arra, hogy a történeti interjúk szakmai és emberi felkészültséget egyaránt igénylő kihívásának eleget tegyenek? A jelen kötetet olvasva – amely másodikként látott napvilágot a programban résztvevő középiskolák kiadványai közül – azt mondhatjuk, az aggodalmak nem voltak megalapozottak. Illetve akkor nem, ha a többi kötet is – amelyek megjelentetése egyébiránt nem kötelező, hiszen csupán vágott és szerkesztett interjúk elkészítése és feldolgozása a feladat – hasonló igényességgel, alapossággal születik meg.

A három nagy fejezetre osztott munka közrebocsátása elsősorban a szerkesztő, Péterfi Gábor érdeme, aki a gimnázium tanáraként a diákok felkészítésében, az interjúk kontrollálásában, megvágásában, a jegyzetek elkészítésében (más kollégáival együtt) fontos szerepet vállalt. Remélni lehet, hogy más középiskolákban is lesznek hasonló szakmai tudással felvértezett tudós pedagógusok, akik irányítják az interjúk elkészítését és feldolgozását. A kötet első részében a nagy köztörténeti fordulópontokról (II. világháború, Rákosi-diktatúra, 1956) szóló emlékeket olvashatjuk, ezt követi a vallásgyakorlásról és az egyházi életéről szóló blokk. Végezetül pedig Aszód város művelődési életéről, ezen belül kiemelten az evangélikus gimnázium újraindításáról szóló beszélgetések sorakoznak. A megszólaltatottak köre igen széles: akad közöttük magas egyházi méltóság (Harmati Béla, D. Szabik Imre), országosan ismert politikus (Gémes György), a Galga mentéről elszármazott neves értelmiségi (Sára Sándor), de falusi plébános, aszódi muzeológus és orvosok, tanárok, mérnökök is.

A kötettel kapcsolatos egyetlen komoly kritikát annak kapcsán fogalmazhatjuk meg, hogy szinte alig van nem értelmiségi az interjúalanyok között. Bár idős parasztasszonyok, kisiparosok, gyári munkások, hivatali alkalmazottak bizonyára nehezebben bírhatók szóra, mint a közszerepléshez jobban hozzászokott értelmiségiek, mégis hiányoznak ezek az interjúk. Hiszen Aszód és környéke igen hosszú időn át agrártársadalom volt, ezért például a földosztásról, a beszolgáltatásról, a kollektivizálási hullámokról, a hagyományos paraszti társadalomról, a híres turai népviselet eltűnéséről szívesen olvastam volna sokkal többet. Ez tanulságként is szolgálhat hasonló kezdeményezések számára: a sokféle nézőpont, élményanyag még alaposabb és pontosabb képet adhat egy-egy kistáj, közösség 20. századi történetéről. Ebből a szempontból érdemes a nem annyira olvasmányos beszélgetéseket is közölni. Az is sokat elárulhat, ha egy-egy „kisember” nem mer vagy nem akar szólni földje elvételéről, boltja államosításáról, a misére járás miatti

munkahelyi vegzálásokról. Rejtett tabukról, ki nem beszélt fájdalomokról, fel nem dolgozott sérelmekről értesülhetünk ezáltal.

A Péterfi Gábor által kiválasztott 24 interjú mindegyike szerkesztett, így kimaradnak a töltelékszavak, ö-zések, közbevágások. Ezeket bizonyára sajnálják a társadalomtörténetet művelő történész kollégák, viszont a könyv olvashatósága, befogadása szempontjából ezt mégis helyes és jó döntésnek érzem. A rejtett vagy nyílt konfliktusok így is számos esetben kitapinthatók, felfedezhetők. Elég csupán az evangélikus gimnázium 1994-es újraindítása körüli nehéz időszakra gondolni, amelynek kapcsán az egyház, a város és a konkurens gimnázium képviselői egyaránt szót kaptak, s még másfél évtized kapcsán is sercegnék az érzelmek. A történelem iránt érdeklődő olvasóknak, a fiatalabb nemzedékeknek ez is sokat elárul az akkori közhangulatból, a mélyebb elemzésre vágyó kutatók pedig megnézhetik a vágatlan, szerkesztetlen interjút a gimnáziumban.

Azért is nagyon érdekes ez a kötet, mert a történelem ismeretlen vagy még pontosabb szokatlan arcát adja. Mind a II. világháborúnak, mind a Rákosi-korszaknak, mind 1956-nak, mind Kádár-rezsim alatti egyháztörténetnek megvannak a manapság szokásos olvasatai. A szenvedéstörténetek, a mentegetések, a megszépítések/meghamisítások, elhallgatások egyaránt jelen vannak ezen események, korszakok emlékezte kapcsán. A Galga mentén élőkkel vagy oda kapcsolódókkal készült interjúk legnagyobb újdonsága és értéke az, hogy szokatlan, a bejáratott értelmezéseknek ellentmondó, de ugyanakkor mélyen emberi történeteket sikerült a felszínre hozni. Nézzük néhány példát ezekre. Az 1944-ben Kassától keletre lévő 2. magyar hegyvidéki fordulatokban gazdag sorsát az alakulatnál szolgáló futár özvegye idézi fel. Ők tényleg át akartak állni a kiugrási kísérletkor a szovjetekhez, engedelmeskedni akartak Dálnoki Miklós Béla felhívásának, de a magyar királyi honvédek szerencsétlen módon örlődtek a Vörös Hadserg, a Wehrmacht és a szlovák partizánok között úgy, hogy végül mindegyik fél bizalmát elvesztették. Két másik interjúból pedig az derül, hogy katonák igen hasonlóan viselkednek háború idején: az amerikaiak kapásból lelőtték a bajor repceföldön egybeterelt, szökni látszó foglyokat, a beszállásolt német katonák is elvitték a malacot meg a füstölt kolbászt és a szovjetek is eltűzték az evangélikus gimnázium fából készült használati tárgyait. A közismerten drámai módon elhunyt, 1956 után kivégzett Brusznai Árpád testvére, Brusznai József atya képes felidézni azt is, miként szerzett megbecsülést azzal, hogy az állami gazdaságban végzett szőlőkapálás során megtanulta a kártevők latin nevét. Ennél talán csak az furcsább, amikor 1957 szilveszterén a Montpellier-ben élő fiatal magyar diák társaival együtt, miután a magyar nótákból és népdalokból kifogytak, kommunista mozgalmi dalokra gyűjtött rá. A „Szódd a selymet elvtárs” mégis az anyanyelvén szólt a messzi idegenben. Milan Kundera bőven találhatna ezekben az interjúkban megírni való élményeket.

Félreértés ne essék: a diktatúráknak, a történelmi sorsfordulóknak közel sem csak humoros vagy különös arca volt, nagyon sok példát találhatunk összetört, megnyomort emberi sorsokra. Igen megrendítő az az interjú, amelyet az evangélikus gimnázium iskolatörténeti múzeumának létrehozójával olvashatunk. A német családból származó férfi édesapja 1945 előtt rendőrfőtanácsosként szolgált. Édesanyját apja halála után, 11

éves korában vesztette el. A gyámság alatt álló fiú 1947-es érettségije után viszont nem tanulhatott tovább családi háttere miatt. Drexler Győző minden szavából, mondatából érezni, hogyan csúszott egybe a családi veszteség és a politikai megtorlás, s hogyan rakott máig ható mentális terheket egy fiatal fiú vállára.

Összességében könnyen olvasható, jól jegyzetelt, értő bevezető tanulmányokkal tagolt kötet ad átfogó képet a Pest megyei kistáj, a Galga folyó mentének 20. századi mindennapjairól. A történelmi keresztutakon svábok és tótok, evangélikusok és katolikusok, falusi kántorok és püspökök menetelnek, sokszor keresztezik, néha akadályozzák, néha segítik egymást. Jó olvasni ezeket az emberi sorsokat, jó lenne, ha az egykor tervezett és részben megvalósult népi szociográfiák mintájára ilyen interjúkötetekkel járnák körbe a mai Magyarországot térben és a történelmi múltban egyaránt.

Bécsben